

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ І ЇЇ ВПЛИВ НА ПРОДОВОЛЬЧУ БЕЗПЕКУ

**ТИМЧЕНКО М. І., К. Т. Н.,
ХНТУСГ ІМ. ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

В статті досліджуються особливості функціонування національної економіки в умовах глобалізації і їх вплив на продовольчу безпеку, а також розглянуто можливі шляхи вирішення проблем самозабезпечення населення країни продуктами харчування.

In the article the features of functioning of national economy in the conditions of globalization and their influence are probed on food safety, and also the possible ways of decision of problems of samozabezpechennya of population of country are considered by food stuffs.

Постановка проблеми. Необхідною умовою існування і динамічного розвитку держави є забезпечення населення будь-якої країни продуктами харчування. На жаль, світова фінансова і економічна криза відсунула на другий план продовольчу кризу, яка охопила понад 30 країн Азії, Африки і Латинської Америки, загострила і без того складну ситуацію з забезпеченням продовольством, в першу чергу в розвиваючих і бідних країнах, традиційно залежних від зовнішнього постачання та гуманітарної допомоги.

Криза на продукти харчування заявила про себе у 2010 році і в Україні, яка зумовлена недобором врожаю внаслідок несприятливих кліматичних умов та ростом цін, які за весь час проведення неефективних ринкових реформ на селі досягли високого рівня.

Глобалізація національної економіки гостро ставить питання про розвиток вітчизняної галузі сільського господарства, що здатна разом із Росією, Білорусією, США та Канадою забезпечити світову продовольчу безпеку.

Сьогодні, серед інших проблем державної економічної політики існує нагальна необхідність у проведенні аналізу нових тенденцій національного розвитку економіки в умовах глобалізації та її вплив на продовольчу безпеку України.

Крім того, членство України в СОТ зумовлює необхідність вирішення в науковому плані значної кількості питань, пов'язаних з економічним розвитком галузевих підкомплексів АПК. В той же час

виникає чимало проблем, пов'язаних із розбудовою аграрного сектору економіки, що, в свою чергу, спонукає до аналізу та оцінки його масштабності в умовах глобалізаційних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані з розвитком процесів глобалізації та їх впливом на функціонування національної економіки присвячено велику кількість наукових робіт [1 – 7]. Розгляд деяких аспектів місця і ролі держави в глобальній економіці є предметом окремого аналізу в працях Агафонов А., Азоева Г.А., Галабурди М.К., Горбашко Е.А., Диби М.І., Ткаченка В.Г. та інших вчених. Проте в сучасних умовах глобалізації чимало питань стосовно особливостей розвитку національної економіки в умовах співпраці України з міжнародними інституціями потребує подальших досліджень.

Тому існують об'єктивні потреби в серйозних дослідженнях та аналізі тих глобалізаційних процесів та можливих перспектив, розгортання яких допоможе Україні в майбутньому відстояти своє право бути забезпеченою державою продуктами харчування свого населення.

Цілі статті. Цілями даної статті є дослідження розвитку національної економіки в умовах глобалізації, її вплив на продовольчу безпеку країни, а також розгляд основних напрямків впливу необхідних (на нашу думку) заходів, які держава повинна впроваджувати та використовувати.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобалізація це продукт епохи постмодерна як наслідок переходу від індустріальної стадії економічного розвитку до формування ноосферо-космічної цивілізації. Нині існує багато думок відносно джерел і характеристик процесу глобалізації. Різниця в поглядах на сутнісні ознаки, позитивні та негативні наслідки глобалізації викликала останніми роками палкі суперечки [5, 6].

Глобалізація як логічне продовження інтернаціоналізації в світовій економіці відіграє визначальну роль у формуванні як взаємозалежності, так і взаємовпливу між країнами світу. Не зважаючи на всі позитивні сторони обумовленого процесу, існує низка чинників, які зумовлюють негативний вплив на економіки пов'язаних країн. Мова йде про нерівномірний розподіл позитивних результатів від глобалізації, суперечності між глобальними та соціальними інтересами країни, панівні позиції розвинених країн, що невпинно поширюють ареал свого впливу далеко за межі економіки, намагаючись нав'язати свої стандарти у всіх сферах.

Першим сигналом для занепокоєння є наростання напруги на світовому продовольчому ринку, зумовлене низкою чинників. Це можна виразити наступним чином: на світовому ринку ціни основних продовольчих товарів значно зросли (на 50% за останні 6 місяців) і в середньостроковій перспективі будуть зростати.

В Україні нинішня світова фінансово-економічна криза набула особливо гострої форми, яка має не ситуативний (обмежений часом і простором), а структурний і глобальний характер. В умовах глобальної кризи існуюча світова фінансова система виявилася неефективною.

Кризовий стан, який охопив більшість агропідприємств системи АПК являє собою нездатність фінансового забезпечення поточної виробничо-економічної діяльності й адаптації до умов ринку.

Протягом тривалого періоду суспільство і влада не мають достовірної інформації про вартість і якість нетто-активів економіки, які в загальноприйнятому на рівні міжнародних порівнянь, розумінні становлять національне багатство.

Розбіжність поглядів на національне багатство спричинила диспропорції в економічному розвитку ще в передкризових умовах.

Розбіжність цілей економічної політики і, як наслідок, орієнтація на різні пріоритети при їх досягненні (виражені в індикаторах економічного розвитку і правових нормах країн) зумовлені: *по-перше*, трансформацією цілей економічної діяльності в історичній ретроспективі; *по-друге*, наявністю принципово різних підходів до організації моніторингу національного розвитку; *по-третє*, історичною спадщиною радянського періоду (коли панував пріоритет валових індикаторів у закритій системі економіки та у фіскальній політиці поповнення бюджету, що залежав від валового прибутку).

На початку третього тисячоліття глобальні трансформації, як феномен сучасного світового господарства, усе настійніше втягують у свою “орбіту” економіки країн, в яких ринкові процеси знаходяться в стані свого становлення. Як наслідок цього в окремих державах з’явилась тенденція поступово передавати частину функцій управління наднаціональним організаціям для зовнішнього контролю (ООН, Європарламент, СОТ та ін.).

Якщо на початку ХХ сторіччя існувало всього 37 міжнародних державних організацій (МГО) і 17 міжнародних недержавних організацій (МНГО), то станом на 2000р. було вже 6743 МГО, 47098 МНГО. Крім того, різко збільшилось число міжнародних регуляторних угод, які змінюють ситуативне середовище в державах. Наприклад, з 1976р. по 2000р. укладена більше 1700 міжнародних

угод, з яких понад 100 – стосується створення міжнародних організацій [2, 5].

Одним з основних чинників подальшого розвитку та поширення глобалізаційних процесів є світова (міжнародна) торгівля. Нині світова торгівля – одна з найактивніших форм міжнародних економічних відносин.

Швидкий розвиток світової торгівлі не в абиякій мірі залежить від утворення в другій половині ХХ ст. світової системи регулювання торгівлі. В основі такого регулювання лежить Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ), яка набула чинності в 1948р. і періодично оновлювалась. На базі ГАТТ в 1995р. було створено нову міжнародну організацію – Світову організацію торгівлі (СОТ), головною метою якої є реалізація міжнародної торгівлі, усунення дискримінаційних перешкод на шляху потоків товарів та послуг, вільний доступ до національних ринків і джерел сировини.

Приєднання до СОТ має для України стратегічне значення з точки зору двох важливих факторів: це умова для подальшої інтеграції країни у європейські і світові процеси і структури системного реформування національної економіки згідно з принципами відкритості. Зі вступом до СОТ економіка України загалом вииграє.

Але існують і мінуси цього процесу. Насамперед – це ризик втрати українськими аграріями до 40% внутрішнього ринку для збуту своєї продукції.

Серед проблемних галузей національної економіки – харчова, деревообробна. Саме у цих напрямках вітчизняний виробник уже давно поступається позиціями імпортерам. Якщо ринок відкритий до СОТівських угод, вітчизняним виробникам треба буде докласти чимало зусиль, аби бути конкурентоздатними.

Ставши членом СОТ, Україна може презентувати себе на світовій арені як надійний торгівельний партнер і привабливий об'єкт для інвестицій.

Поглиблення інтеграції національної макросистеми в глобальний економічний простір – вступ України до СОТ та початок переговорів з ЄС про створення зони вільної торгівлі – відкривають перед українським суспільством нові можливості реалізації ресурсного потенціалу в системі міжнародного поділу праці. Внутрішній ринок нашої країни поступово стає частиною глобального ринку. В економічному сенсі – це майже безперешкодне транскордонне перетікання ресурсів, товарів та послуг. Це має потенціал внутрішньої продовольчої безпеки.

Міжнародна торгівля тісно пов'язана з конкуренцією. В сучасних умовах стає все більш складним домогатися й нарощувати в будь-якій галузі конкурентних переваг. Вільне переміщення капіталу, технологій, робочої сили веде до вирівнювання умов конкуренції, загострює боротьбу за ринки.

На міжнародному ринку конкурують не країни, а фірми, які створюють і втримують конкурентні переваги. При цьому у підтримці конкурентних переваг країни значна роль належить державі. Вона створює умови, координує й стимулює діяльність суб'єктів ринку.

Інструментарій державного регулювання національного розвитку економіки в умовах глобалізації формувалася на початку переходу ринкових відносин, але керівництво країни не завжди послідовно керувало трансформаційними процесами.

Джерелами негативних впливів на економічну безпеку могли бути: 1) свідомі та не свідомі дії окремих посадових осіб і суб'єктів господарювання; 2) збіг об'єктивних обставин (світова фінансова криза і політична криза владних структур).

Сучасні виробничі та фінансові структури вийшли за межі національних кордонів і стали дійсно глобальними. Разом з цим нова глобальна економіка не усунула протиріччя між багатством промислово розвинутих країн і бідністю країн, що розвиваються.

У динаміці розвитку системи міжнародних організацій досить чітко проступають тенденції суттєвого зростання впливу розвинутих країн на функціонування найважливіших світових організацій: особливо це відчувається на діяльності МВФ, Всесвітнього банку, Світової організації торгівлі, які досить часто відстоюють інтереси найсильніших держав.

В цілому, основними недоліками й протиріччями сучасного процесу регулювання глобальної економіки є [4]:

- превалювання проблем економічного росту, фінансової стабілізації й відсутність належної уваги до соціальних проблем людини;

- структури й процес прийняття рішень на глобальному рівні не є представницькими (вплив багатих країн, бідні країни часто взагалі не представлені);

- рекомендаційні, а не обов'язкові характер рішень, прийнятих багатьма міжнародними організаціями;

- відсутність механізмів, які повинні забезпечити обов'язковість дотримання моральних стандартів і прав людини корпораціями й фірмами, а не тільки урядами країн;

- різний ступінь вигоди різними країнами від глобального регулювання;
- дисонанс між різними рівнями глобального регулювання;
- слабкі регулюючі функції контролю в сфері міжнародної діяльності, що веде до посилення впливу ТНК;
- апарат міжнародних інституціональних структур працює недостатньо ефективно.

Всі ці вищенаведені недоліки свідчать про необхідність корінного реформування міжнародної системи регулювання.

Геополітичне положення України на межі двох великих цивілізаційних просторів – європейського і євразійського було і є одним з визначальних факторів її історичної і політичної долі. З огляду на "історичну спадщину", економічні традиції мали великий вплив на розщеплення національної ментальності і, як наслідок цього, складність формування когерентної системи геополітичних пріоритетів, національних інтересів, єдиної національної стратегії. Також, однією з проблем України в процесі державотворення була внутрішня невідповідність країни до національної незалежності, загальноприйнятих національних цінностей. Глибоко розділена вздовж багатьох вимірів і параметрів - економічних, політичних, територіальних, етнічних, соціальних, релігійних, - Україна опинилась у замкненому колі.

З урахуванням геостратегічних задач України, досвіду здійснення державної стратегії продовольчої безпеки важливо переосмислити концепцію національних інтересів України в сфері економіки, оцінити нові виклики і загрози економічній безпеці і на цій основі підготувати нову державну стратегію, а також механізм її реалізації.

В сучасних умовах становлення нового стану розвитку світової цивілізації – постіндустріального суспільства, залишається відкритим питання про його вплив на створення і утримання стійких конкурентних переваг економічними суб'єктами усіх рівнів.

У ринковій системі діє воля підприємництва, професійного і споживчого вибору. В основі вибору лежать економічні інтереси суб'єктів господарювання і споживачів. Підприємці зацікавлені в максимізації прибутку, споживачі – в оптимізації своєї вигоди при покупці товарів і послуг. Зіткнення інтересів виявляється через конкуренцію, змагання учасників ринкових відносин.

У сучасних умовах відкритої глобальної конкуренції стабільність продовольчого забезпечення є обґрунтованим чинником

розвитку економіки держави. Проте, як відмічають фахівці, сільськогосподарські підприємства, в своїй більшості, не готові до жорсткої конкуренції і можуть не втриматися на ринку.

Насамперед, це пов'язане з тим, що західні товаровиробники мають високий рівень дотацій, що дозволяє їм продавати продукцію по низьким цінам.

Зараз українська продукція відрізняється високою якістю і екологічною безпекою. Відповідно і ціни на неї дещо вищі за європейські. Така ситуація на внутрішньому ринку приваблює іноземних виробників, які досить часто експортують дешеву продукцію сумнівної якості.

Лише використавши адаптаційний механізм та його складові, агроформування в змозі забезпечити як особисту безпеку так і реалізовувати ідею продовольчої безпеки на рівні держави.

Важливою ланкою встановлення нормального рівня економічної безпеки повинна бути оцінка ефективності заходів, яка здійснюється через зіставлення загальної величини витрат на запобіжні заходи і втрат, яких могло б зазнати агропідприємство.

Причини виникнення зовнішніх негативних впливів здебільшого мають подвійний характер: політичний і законодавчо-правовий.

Як відомо, попит, який перевищує пропозицію, веде до зростання цін. В сучасних ринкових умовах зростають ціни на енергоносії - час відносно дешевого продовольства закінчився. Підвищення цін на продовольство підриває процес розвитку країни, чим сприяє зниженню темпів збільшення виробництва сільськогосподарської продукції. Слід також враховувати, що і надалі якість і рівень життя буде зростати, що призведе до неухильного підвищення попиту на продукти харчування.

Ще один чинник поглиблення кризової ситуації в майбутньому з забезпеченням населення продовольством – це падіння темпів приросту урожаю таких важливих зернових культур, як пшениця і кукурудза. Посилює ситуацію з забезпеченням продовольством скорочення невикористання потенціалу земельних і водних ресурсів, які можна доповнювати і залучати в сільськогосподарське виробництво і різке зростання витрат на освоєння незадіяних земельних площ за недостатністю необхідних фінансових ресурсів.

Як вважає академік А.А. Жученко, що до “викалику” XXI століття світовому і вітчизняному сільському господарству як головному гаранту продовольчої, а отже, і національної безпеки будь-якої

держави слід віднести:

- експоненційне зростання витрат вичерпних ресурсів на кожну додаткову одиницю урожаю, в тому числі харчову калорію, а також високі темпи збільшення числа жителів Землі;

- руйнування і забруднення природного середовища, тобто “розлад з природою”;

- погіршення екологічної ситуації в агросистемах;

- можливі негативні сценарії глобальної і локальної зміни клімату при одночасному зниженні родючості сільськогосподарських площ;

- суттєве зменшення темпів зростання врожайності зернових культур;

- необхідність визнання того, що сільське господарство об'єктивно не повинно бути донором в національній економіці, а цивілізація не може функціонувати тільки за законами вартості, одержання прибутку, залишаючи на стороні духовні, національно-етнічні, психологічні, морально-етичні і інші компоненти людської особистості, найважливішими носіями яких є селяни;

- висування забезпечення продовольчої безпеки на перші ролі.

Вітчизняним органам регулювання продовольчих проблем необхідно обов'язково враховувати вплив міжнародних інституцій на розвиток національної економіки до якомога ефективного використання позитивних так і негативних наслідків співпраці з ними.

Висновки. Напі дослідження показали, що у світовій системі господарювання ринкова економіка характеризується не тільки як найбільш ефективна, а й така, що здатна успішно розв'язувати гострі соціальні проблеми, разом з тим вона не може автоматично регулювати всі соціальні й економічні процеси в інтересах суспільства та громадян сама по собі. Ця система зовсім не є благодійною, вона не забезпечує справедливий розподіл доходу, не гарантує право на працю, захист бідних верств населення, не націлює на охорону довкілля, не вирішує внутрішні проблеми країни в забезпеченні основними харчовими продуктами з їх економічною доступністю для більшості громадян в об'ємах і асортименті, що відповідали б національним нормам споживання.

Досягнення рівноваги між зовнішніми і внутрішніми цінностями країни є складним завданням для України – їй ще в прийдешньому необхідно буде створювати відповідне законодавче і інституційне поле, впроваджувати норми громадського суспільства, будувати базу для міцних різних правових відношень з європейськими і східними сусідами. В сучасних ринкових відносинах надзвичайно важливо

покращення реальної економічної ситуації в державі, усвідомлення і впровадження в життя правил ведення бізнесу, що є нормою в міжнародному бізнес-сусільстві.

Для того, щоб вирішити проблему з невідповідним становищем продовольчої безпеки України, необхідні ґрунтовні зміни політики держави як у сфері зовнішньої торгівлі продовольчими товарами, так і у аграрній сфері.

Література.

1. Агафонов А. Місце, роль та функції держави в контексті сучасних глобалізаційних процесів / А. Агафонов // Актуальні проблеми державного управління // 36 наук. Праць ДРІДУ НАДУ. Виш. 1 (23).- 2006.- С. 94-101.

2. Алтухов А.И. Мировой продовольственный кризис: причины возникновения и проблемы преодоления/А.И. Алтухов // Економіка АПК. 2010. № 7. – С. 145-154.

3. Жученко А.А. Обеспечение продовольственной безопасности России в XXI веке на основе адаптивной стратегии устойчивого развития АПК (теория и практика). – Киров НИИСХ Северо-Востока. 2009.

4. Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ / За ред. Т.М. Циганової. – К.: КНЕУ.2003.- С. 30-31

5. Лукашевич В.М. Глобалистика: учебное пособие / В.М. Лукашевич/ - 3-е издание, переработанное и дополненное. – Львів "Новий Світ – 2000", 2006.- 540 с.

6. Найяр Д. Глобализация и стратегия развития: "Круглый стол" высокого уровня по торговле и развитию. Ориентиры на XXI ст./ Доклад на конф. ООН по торговле и развитию ЮНКТАДХ: Пер. с англ. – Бангкок, 2000. – 33с.

7. Міжнародні організації. Навч. Посібник / За ред.. Козака Ю.Г., Ковалевського В.В., Кутані З. – К.: Центр учбової літератури, 2007.- 440 с.